

Ladislav Málek:

SKLÁRNY V ŽELEZNÝCH HORÁCH

S K L Á R N Y V Ž E L E Z N Ý C H H O R Á C H

Všechny sklárny v železích horách, vyjma snad té poslední z počátku našeho století, měly jednu společnou existenční starost - omezený zdroj křemene. Jeho výskyt pro výrobu křišťálového skla spolu s hojností nebo nedostatkem otopu byl základní podmínkou jejich trvání anebo jejich zániku. Další rozhlednutí po krajině i do minulosti bude spíše vysledováním klikatých cest železnohorského sklářství.

Na západním úpatí železích hor, kde se krajina již snižuje do čáslavské roviny, byl r. 1119 Vladislavem II. založen klášter Vilémovský. Do správy konventu patřily dvě újezdy a to Bojanovský, jakožto největší souvislé panství, táhnoucí se mezi hřebenem železích hor a dolním tokem řeky Chrudimky k dnešní silnici z Chrudimě přes Nasavrky ke Kamenici. Z jižní strany obepínal železné hory újezd Libický, prostírající se podél toku řeky Doubravky (1).

Kolonizaci pralesního hvozdu prováděli mniši kláštera a vznikající osady byly pojmenovány podle způsobu, jakým k založení došlo. Při vyklučení lesů vznikla Seč, Proseč, Prosíčka, javorových lesů Javorná, lípových Lipka atp. V jiném případě byly pojmenovány podle povahy místa, kupř. řeka Kamenice (Chrudimka) mající na svém toku značný spád; je pojednou zastavena skálou - bradlem horním a na dalším kilometru bradlem dolním; mezi těmito dvěma skalami se její tok loudá a vytváří řadu zákrutů. Podle skal ze země nebo z vody vyčnívajících je pojmenováno Bradlo Horní a Bradlo Dolní (2).

O Bradle a dalších vesničkách patřících k újezdu Bojanovskému se hovoří po prvé k roku 1327, kdy opat Jaroslav II. byl nucen na nátlak pánu z Lichtenburka odstoupiti celý újezd Bojanovský - úplně prý zpustlý a od delší doby neobdělávaný, do správy Jindřicha z Lichtenburka. Byly to vesničky Bojanov, Polánka, Proseč, Prosíčka, Krásné, Bradlo, Travný atd. V celém újezdu Bojanovském se klášter vzdává všech práv a všeho společenství na užitek a v celém tom kraji si konvent ponechává vesničku Křížanovice, kde budeu sídliti hajně a lideterně ryháti (3).

Aby celé nehostinné bradelské údolí mohlo být zpřístupněno, tomu se dalo odpomoci jedině stavbou mlýnů a pil. To se uskutečnilo patrně už pod správou Lichtenburků, neboť se praví, že v XV. století přešel

mlýn hornobradelský a Pecinova pila k Lipce za vládyky Bleha (4).

Celý újezd Bejanovský se nachází v Železných horách. Původ pojmenování se edvesuje od Železných kutišť a údajně i kolem Trhové Kamenice byly opuštěné haldy po dolování železného kyzu. K r.1613 se uvádí, že Jan Sobek z Kornic a na Trhové Kamenici udělil Kašparu Polnickému, hamerníku na hamře nad Trhovou Kamenicí, aby tam na gruntech páne ležících, jakožto jeden universální v kraji tomtéž Českém, železný kov vyzdvihl Výsadní list (hamfešt) obsahuje 4 punkty, zvl. 3. mluví o osvobození povinností a robot a 4.udává právo mlejnu a šenku(5).

O výskytu železné rudy, o žulových lomech, o těžbě vápence k pálení na vápno, o pískovcových lomech a o těžbě stříbra existuje více zpráv, avšak o výskytu křemene ke zpracování na sklo jsou údaje velice sporé - zpravidla až z novější doby (6). Závažná zmínka pochází z Regest statku Valského (sign.A 2615), kde na přelomu 18.století krajina od Zubří přes Polom, Křemenici k Chloumku je nazývána " na křemenných horách" (R.Komeštik, Kronika osady Polom). Tak se ocitáme v Křemenici na panství studeneckém, kde opět podle povahy místa, to jest podle bojněho výskytu křemene byla vesnice takto pojmenována.

Za č.p.2 na návrší za Markovou hospodou bývaly dvě veliké jámy, v nichž se těžil křemen ke zpracování na sklo. Hostinský Stanislav Marek vyprávěl, co o tom říkával jeho otec František, jak on to slyšel vyprávět od svých předků (7): " Tady se těžil křemen; robotníci ho na kolečkách přiváželi k cestě a odtud ho sedláci z Podolí v robotě vozili na stupník"! Sedláci z Podolí - tím se rozuměly vesnice pod Žel. horami - Lhůta, Suchá - a po cestě vedoucí po hřebeni Ž.h.jej dopravovali na stupník na Hostětinkách (za Modletínem). Stupník: zařízení na drcení křemene v lese pod Hostětinkami, poháněné vodním kolem. Dnes chalupa č.7 Fr.Krejčího "ze stupníka" - dodnes se tam tak říká.

A D L E R O V A H U T N A M O D L E T Č N Ě - H O S T Ě T I N K Á C H

Když Jan Bedřich Adler ukončil provoz na hutí Marienthalské v r. 1744, koupil statek Rušinov a Modletín a založil sklárnu (8). Adlerova sklárna je bohatě dokumentována. Ve spisu o prospěšnosti modletínských lázní piše v r.1747 Jan Lodgmann z Auen, doktor filosofie a lékařství a právní fyzik čáslavského kraje v kapitole "Čtěnářům", že panství Modletín, kde se nalézájí vyhlášené lázně sv.Anny, koupil vysoko urozený a

nejmilostivější pán Jan Bedřich Adler, občan svobodného města Kutné Hory již v r.1744. Po pruském vpádu téhož roku a po uklidnění válečných zmatků obnovil a zlepšil držitel panství lázně. Kromě léčivé procedury byla tu podávána hodnotná strava a jako lahůdka pečení pstruzí, jejichž chov prospíval ve zdejší pramenité vodě(9).

- Podle Libického křestního indexu zpracovaného R.Komeštíkem možno zjistit děti narozené v modletínské hutí v letech:
- 1747: 14.IV.Fylinger Jiří, 24.V.Rotterová Anna,
1748: 10.III. Veberová Marie, 23.IV. Bauerová Anna, 15.VI.Lybeš Antonín,
25.XI. Rotter Hynek,
1749: 23.V. Lybešová Marie, 21.I.Egerstorfová Dorota,
1750: 7.I. Paur Jan, 25.I.Veberová Kateřina, 5.VII.Egerstorfová Kateřina,
1751: 14.3. Rotterová Kateřina, 14.3.Rotter Josef, 21.9.Lybeš Antonín,
14.10. Egerstorfová Terezie, 20.10.Bauerová Barbora, 30.10.Libeš Frant.
1752: 12.3. Veber Josef, 24.3. Heller Jan,
1753: 14.1.Tylin Jiří.

V roce 1752 pronajal Ferdinand Adler, syn Jana Bedřicha hutě Brušo-veckou u Herálce(10). Je možné, že sem přešli skláři z Modletína, když Jan Bedřich Adler v r.1756 prodal statky Rušinov a Modletín knížeti Janu Adamovi Auerspergovi. V tradici se praví, že Auerspergové, jakožto majitelé sousedního panství, vyvolávali s Adlerem vytrvale spory. Byly to prý spory o rybníky a chov pstruhů (11). Není však vyloučeno, že určitou úlohu v tom sehrál křemen. Asi kilometr od Adlerovy hutí na latifundii spousedního feudála je naleziště křemene. Je to vlevo od silnice vedoucí z Lipky na Modletín, kde silnice přechází do jakési rovinky asi 50 m dl., pak se lomí a opět stoupá do dlouhého modletínského kopce. Zde je položení zvané "U rozkuska", kde byly také dvě jámy na křemen. Pro Adlera to bylo velice příležité, ale když došlo k roztržce s Auerspergen, pak mu nezbývalo nic jiného než jámy v Křemenici, vzdálené východním směrem 6 km od Modletína. Kupovali Adler z počátku tuto surovinu od Auersperga a jak dlouho, není známo, později pak mu křemen jistě ochotně prodala studenecká vrchnost z jam v Křemenici, majíc tak vitanou příležitost k osvěžení příjmu.

Místním starousedlíkům připomíná existenci Adlerovy hutě řada pomístních jmen, které jsou zachyceny v Josefinském katastru k obci Rušinov a připojených vsí Modletín a Vratkov z r.1785 (12). Jsou to:

č. topograf.pořádku: 368: Vrchnostenský rybník od dvora modletínského č.4 "U stupníku" nazvaný, kterýžto je strhaný a dávné časy loukou se užívá.
č.t.p.č.369: Jiříka Červeného Nro 7 samotné chalupy pod Vrátkovem přest-
viště u stupně.

K obci rušinovské připadající samotné chalupy Hostětinky:

Č.t.p.374: Obsah: Nro 4 Na h u t í c h - bere svůj začátek od modle-
tínské kovárny k hutí podle lesa až ke Kubátce, též od Kubátky z pravé
strany vedle lesa až k hranicím Modletína.

Č.t.p.375: Jos.Salaquardy Nr.2 louka pod chalupami k hutím.

Č.t.p.378: Vrchnostenské pole, které od vrchnosti pod názvem Josef Sala-
guarda drží u hutí.

S E V A L D O V A S K E L N Á H U Ť V S O K O L O V C I C H

Zprávy o této sklárně jsou velmi skromné. Celkem jsou to dva lapi-
dárni zápis v Pamětnici fary libické.

První povšechný a vyčerpávající říká, že: "V roce 1800 byla v Sokolovci zřízena skelná huť, která byla vysvěcena farářem Zumanem 6.VI.1800, ale z důvodu nedostatku dříví neměla dlouhého trvání a opět zanikla. Druhý zápis připomíná, že: "L.P.1802 - 12.července daroval pan František Sevald, skelmistr v Sokolovcích, zdejšímu (libickému) chrámu Páně lustr.

Jak byla tato huť velká, kde stála, případně kde pracoval stúpník a odkud Sevald dovážel křemen, není známo. Pokud byl skelmistr odkázán oto-
pem jen na libickou vrchnost - Benedikt Boleslavský, rytíř z Ritteršteinu), která vlastnila asi do 10 ha lesa (14), pak to byl podnik předem zmatečný, obzvláště, kdyby si sám vyráběl potaš: Křemen byl tehdy dosažitelný, snad ještě dosti na povrchu, v Křemenici. Vzdálenost do 8 km nebyla rozhodující, v těch časech se přepravovaly náklady koňskými potahy do velkých vzdá-
leností. Stačí uvést krajní případ: Auersperg měl hlavní sklad pro chemio-
ké výrobky lukavických závodů ve Vídni (13).

Stála Sevaldova huť na místě někdejší valchy chotěbořských pláteníků a pozdější Pešoutovy brusírny? Valcha chotěbořských pláteníků postavená cechem soukenickým už v 16.století na Doubravce je evidentní i v Josefin-
ském katastru z r.1785 (15):

IV.položení, 67: Josefa Beneše pole za valchou,

74: louka v rybníčkách u valchy,

75: Jana Beneše pole u valchy..

Dále se praví, že r.1553 a 1883 valchu zničila povodeň a také později tam

postavenou brusírnu. V tomto časovém rozestupu 330 let mezi těmito povodněmi tu postavil Sevald sklárnu se stupníkem na přípravu křemene. Bylo by třeba zde tu a tam objevit a jaká archeologický svěřit, kde jsou tu po sklárně nějaké střepy nebo strusky. Praví se, že Pešoutova brusírna tu byla postavena později - kdy? Snad někdy kolem prusko-rakouské války - po r. 1866, kdy se tu už brousilo sklo z Růžkovy hutě (16). Zbývá tedy prověřit léta 1800 - 1820. V tomto ohledu snad ještě promluví archivy.

Na ukončení této části ocitují pro zajímavost zprávu p. Karla Janáčka ze Sobíňova, který velmi zevrubně zná povodí Doubravky i její okolí:

"Když jsem putoval v roce 1960 a 1970 po toku Doubravky až k soutoku Labe-Záboří n.L., spatřil jsem na vlastní oči ruiny provozovny zarostlé kopřivami. Při pohledu na pár omšelých kmenů jsem neměl představu jak brusírna vypadala. A hle - pár kilometrů nad Libicí, ve staré chalupě, mi slečna Pešoutová, už sedmdesátiléta dcera majitele brusírny Pešouta ukázala fotografie výstavné jednopatrové budovy bývalé brusírny u Dolního mlýna. (To bylo v r. 1960!) Vyprávěla jak při velké povodni r. 1883 hrozná voda ženoucí se mezi skalami z protřžených rybníků od Bílku až Sopot, servala osekané kmeny stromů v blízkosti připravené k odvozu, a ty v krátkosti rozbily budovu. Rodina Pešoutova prý zachránila jen kolé životy, pár sklenic a obraz Panny Marie, (ten mi také ukázala), který se zachytíl na větvi živého stromu. Po tomto neštěstí si Pešout postavil brusírnu novou u Libice, kde obytná budova stojí dodnes a poslyšte: slečna Pešoutová v ní ještě žije! Ptal jsem se na ni před 3 týdny, když jsem byl v Libici. Je jí přes 90 roků! Slečna Pešoutová v r. 1883 v době povodně nebyla ještě na světě, tedy to slyšela vyprávět od živých rodičů!"

S K E L N Á H U T N A V Y R O B U R E T O R T

Na severním svahu Železných hor, kde tyto přecházejí pozvolna v nížinu chrudimskou, je obec Lukavice, kde se doloval železný kryz. V dolech se pracovalo již v r. 1672, v r. 1732 přešly doly koupí do rodiny knížete Auersperga. V chemickém závodě se zde vyráběla síra, angl. kyselina sírová, skalice zelená, kyselina dusičná, sůl Glauberova, kolkotar, klouzek, hnojivá moučka i barviva. Kníže Auersperg závod tak zvelebil, že zde pracovalo průměrně až 200 dělníků. (17)

Roku 1807 počato s výrobou anglické kyseliny sírové v olověných komorách. Aby se zužitkovala Glauberova sůl a opatřily levné retorty, byla

zřízena vlastní skelná huť. Tato pracovala periodicky do r.1859, kdy zrušena jednak pro drahotu dříví, jednak že byla zavedena jiná výrobní zařízení.(17)

Dá se předpokládat, že majitel panství zásoboval tuto sklárnu nejen z vlastních rozsáhlých lesů palivem, (překvapuje proto zjištění shora, že huť byla zrušena "jednak pro drahotu dříví"?), ale i křemenem, nacházejícím se na vlastní latifundii u statku v Lipce.

S K E L N Á H U Ť V I L E M Ī N I N A V B R A D L E

Určitější představy o Bradle nabudeme z výpisu Josefinského katastru z r.1785 (18). Fassná kniha o Modletínu a přivtělených vesnicích. O Dolním Bradle se tu praví: I.Místní plac - č.top.poř.561:"Toto město dílem bahnité, dílem trouchnivé jest"! Po úpravě toku řeky při stavbě mlýnů vylámáním skalisek (bradel) a zdvižením úrovně vody nad jezy, zůstaly tu ještě mnohé zákruty po staletí jako bahnité zátočiny. V Jos.katastru jsou vyznačeny parcely, které obtékala řeka Chrudimka, takto:

Č.top.poř.631: Palouk obce Dolní Bradlo pod strání Jakuba Burkoně v řece Chrudimce,

" " " 636: Palouk obce Dolní Bradlo v řece Chrudimce,

" " " 637: Pole obecní v řece Chrudimce u obecního palouku,

" " " 777: Pastviště obecní Horního Bradla v řece Chrudimce.

Místní popsání parcel vystihuje zpravidla velmi přesně povahu místa a pro každého souseda ználého místních poměrů jsou i dnes parcely zcela dobře zjistitelné.

Obraz krajiny se během desítek let (spíše staletí) nijak neměnil. Bradlo je dědinou zapadlou hluboko v údolí řeky Chrudimky, kolem dokola obklopeno lesy, bez jediné silnice; jen několik vozových cest, z nichž jedna lepší, zvaná "Po přílohách", příkře stoupá do vrchu krásenského a spojuje ji bradelskou obec s okresním úřadem a soudem v Nasavrkách. Stabilní katastr z r.1839 (19) nám udává přehled o obyvatelích a číslech jejich domů v Dolním Bradle. Jsou to:

- č.domu 1: Burkoň František, sedlák,
- " " 2: Joska Jan, domkař (dříve baráčník)
- " " 3: Dostál Jan, sedlák,
- " " 4: Pospíšil Jan, sedlák,
- " " 5: Dostál František, emfytent,
- " " 6: Pecina Antonín, emfytent,
- " " 7: Dostál František, domkař,

- 7 -

č.domu 8: Zita Josef, domkař,
" " 9: Jeřábek Filip, domkař.

Naproti mostu hornobradelskému, tehdy dřevěnému, který čas od času vzala velká voda, stála ještě v Dolním Bradle 4 čísla pod loukou "Kamenkou", kde se vyskytuje ložiska těžkého modrého kamene.

Balo to č.domu 10: Kučerová Františka, domkařka,
" " 11: Míšek František, domkař,
" " 12: Pilařová Terezie, domkařka,
" " 13: Němec František, domkař.

Z uvedených 13 čísel v Dolním Bradle bylo pouze č.1 zděné, vše ostatní dřevěné. Byli to vesměs baráčníci se zahrádkou pod okny a kouskem políčka někde na svahu, které jim sedlák pronajal za výpomoc při zemědělství. Jinak obživou byli odkázáni na práci v lese, případně na řemeslo, pokud ho ovládali - výroba šindelů atp. Pak zde byli dva emfyteuti na č.5 Dostál František a na č.6 Pecina Antonín. Emfyteuse - to byla forma dědičného pronájmu, která nájemci poskytovala právo nemovitost zužitkovat po zapravení určité činže. Zbývající 3 byli sedláci a k tomuto třem statkům patřila veškerá půda dolnobradelského katastru ve výměře něco přes 150 ha, v tom bylo na 90 ha lesa (20).

V roce 1846 najal Jan Růkl (otec Františka R., zakladatele sklárny v Bradle), huť ostrovskou od knížete Auersperga, do jehož panství Ostrov také příslušel (21, 22). Když se v rodině Růklově vytvořily předpoklady k osamostatnění nejstaršího syna Františka, kdy ostrovská sklárna dobře prosperovala (23) a kdy s knížetem Auerspergem byly dobré styky, dá se dokonce předpokládat, že tento pokrovský velkostatkář Vincenc Karel v zájmu zužitkování těžby dřeva ze svých mohutných hvozdů na Nasavrkách, sám podporoval snahu, aby zde Růklové postavili sklárnu. Otázka paliva byla zajištěna a otázka křemene byla rovněž projednána jak patrně z hospodářské smlouvy, vyhotovené Lesním úřadem na Libáni (Př.č.1).

Zajímavé je zjištění, které čerpal p.Josef Postál z Lipky č.25 z výprávě své babičky Františky Šustrové. Říkávala, že ještě před Růklem přišel do Bradla nějaký sklář, který tam zahájil výrobu v malém s přijednými místními lidmi - a dost prý se jim dařilo. Kdo byl tento sklář? Všechny dotazy vyzněly negativně, nikdo o tom nic neví. Jen p.Dr.Jan Růkl říkal, že jeho pradědeček Jan si tu postavil pícku na sklo! Ale přece je tu určitá návaznost, kterou možno vyčist ze stoletého dokladu - křestního listu, vydaného farním úřadem v Divišově dne 2.ledna 1878. Týká se zrozence Josefa Eisnera, narozeného 22.května 1861 ve Šternově č.4. Tento

- 8 -

Josef Eisner byl otcem akademika Jana Eisnera. Do Bradla přišel v r. 1866 patrně s matkou jako pětiletý chlapec (dle životopisu ak. Eisnera). Jeho otec František Eisner, sklářský pomocník, podle téhož křest. listu byl již v Bradle přítomen o 5 let dříve - od r. 1861 a ubytován na č. 4. Přehlédneme-li poznámku v koloně Oted: "Per subsequens matrimonium die 3. Martii 1867 legitimatus!" svědčí o určitém avanturismu, vnučuje se otázka, co tento František Eisner dělal v Bradle č. 4 při narození svého syna v r. 1861 ve Šternově? Nepochybň, že průzkum pro skelmistra Františka Růkla a podle předešlé připomínky Dra Jana Růkla o pradědečkovi Janovi, který si v Bradle založil pícku na sklo, spolupracoval zde František Eisner s huťmistrem Janem R. pokusně na skle v malém. Bylo potřeba ověřit místní podmínky než se Růklové odvážili investovat velký kapitál do stavby hutě v prostředí vpředu vyličeném. Když nabyla solidní jistoty, že základní suroviny jsou téměř na místě, pak už se smířili se špatnými cestami i se skutečností, že nejbližší železniční stanice Pardubice je vzdálena 32 km.

Léta 1865 a 1866 lze označiti jako dobu obrovského stavebního a organizačního vypětí. Stavba stupníku na drcení křemene při horní pile č. 5 byl úkol prvořadý; stavby dělnických domů, reorganizace hospodářství tří statků sloučených v jeden (24), stavba hospodářských budov, stavba panského jednoposchodového domu a nákladná stavba sklárny, to předpokládalo mobilizaci všeho živého v místě i v nejbližším okolí. K této letnímu zapsal pater Václav Zuman do Pamětní knihy fary v Modletíně tyto údaje:

"V roce 1865 koupil v Dolním Bradle 2 selské statky jistý pan František Růkl k tomu účelu, aby zde založil skelné hutě. Stavení k tomu potřebné začalo se s mnohým nákladem stavěti z jara 1866."

Koupil i třetí statek Horákův, ale o tom se zmíním později. Výstavba sklárny byla hned na počátku provázena značnými obtížemi. O tom pokračuje Pamětnice fary v Modletíně:

"Rok 1866 byl osudný a neštastný obzvláště pro jásy Čechy. Trojí bolestná rána zastihla naši vlast a nebylo snad místa ani rodiny, která by při ní byla něco neutrpěla".

Ad 1) se uvádí, že na svatodušní svátky 21. máje uhoďl tak silný mráz, že voda v nádobách se na prst silným ledem pokryla, napadlo tolik sněhu, že se mohlo jezdit na saních, vše kvetoucí v přírodě zmrzlo a následovala velká neúroda.

Ad 2) Popisuje vpád Prušáků koncem měsíce června, kterým císař pán František Josef válku vypověděl. Vtrhli do severních Čech, "kdež ani rakouského vojáčka na stráži nebylo, tím méně na obranu". Dále se popisuje celá tragedie války.

Ad 3) Po Prušákovi přišla chálera, která se rozšířila po celých Čechách - přes 30 tisíc obětí - v kolátuře modletínské 6, z toho 4 v Rušinově a 2 v Dolním Bradle.

Přes všechny překážky byly stavby včas dokončeny a v Pamětnici modletínské zaznamenal kněz další událost:

"Dne 3. ledna 1867 dopoledne světil jsem v Dolním Bradle dostavěné skelné hutě pana Františka Rükla při asistenci faráře řumberkského Hrušky a c.k.ouředníků nasavrckých a knížete Auersperga, jakož i přítomných mnoha set diváků. Hned po posvěcení započala se práce huťácká."

"Také tentýž den byl vedle sochy sv. Jana Nepomuckého svěcen zvonek pořízený na útraty pana Františka Rükla, majitele skelných hutí, ježto ke cti paní kněžny Auerspergové nazval "Vileminíny hutě".

Dodatkem ke koupi tří statků:

Podle vyprávění p. JUDra Jane Rükla koupil jeho dědeček v r. 1865 2 statky, a to statek č. 1 Burkonův, což je nyní pension a statek č. 3, Dostálův, kde stojí huť. Prostřední statek byl nejistý, dle paní A. Rüklové statek Horákův; majitel se zdráhal prodeje a tak se stalo, že mu nabídli dvojnásobek kupní ceny. Dal si říci, koupě se uskutečnila a majitel se odstěhoval do Ameriky. Asi jen do Uher - dle zápisu Pam. f.M. Katastr Josefinský i katastr stabilní uvádí na č. 1 v Dolním Bradle rodinu Burkoně, na č. 3 Dostála a na č. 4 Pospíšila. Při koupi statku č. 4 v roce 1865 se mluví o statku Horákově (16). Z toho možno usuzovat, že v předešlých letech přešel statek Pospíšilův dědictvím na dceru, která se provdala za Horáka a to se i v rodině Horákově opakovalo, neboť usedlost prodává skelmistrovi Rüklovi žid Frankl z Chrasti. Téhož roku koupil od Frankla mlýn č. 6 v Horním Bradle mlynář Hynek Kulík. Jeho vnuk Rudolf vzpomíná, jak se doma vypravovalo, "co hříšných peněz za to musel dědeček zaplatit".

Na feliu 642 Pam. f.M. napovídá o tom tento zápis: "R. 1861 silný vitr skácel dřevěný kříž v Horním Bradle vedle cesty u potoka. Občané pořídili nový kříž, na který dal kníže pán dubový kmen a žid Frankl z Chrasti,

co spoluobčan a majitel statku v Dolním Bradle a mlejna v Horním Bradle, dal krucifix z litiny dobré pozlacený. Výlehy postavení nesla obec". Prohlášení o tom vyhotovili: Josef Marek, představený, Josef Němc, František Kouba, Václav Bezouška a Josef Bláha co sousedi. Posvěcen byl 12. června 1864". Ještě jeden zajímavý zápis z Pam.f.M., který dotvrzuje, že Frankl po prodeji nemovitosti v D.a H.Bradle se odstěhoval do Pešti.

"R.1868 dostalo se zdejšímu kostelu nové kadidelnice z Pešti od Anny Franklové, dcery bývalého mlynáře v Horním Bradle".

Velké výstavbě továrních objektů v Dolním Bradle předcházela řada přípravných prací. Pomístní jména "v hlinikách" a "na cihelně" svědčí o tomto čase, kdy na parcele obce Horní Bradlo "za sádkama" se kopal jíl, hnětly a páliły cihly v improvisované peci ve svahu. Těžko by se dalo spočítat, kolik desítek tisíc cihel bylo vyrobeno a kolik kubiků kamene bylo vystříleno a vylámáno do základů staveb ze skály, které z úrovně pozdější skládky dříví (šajtplacu) se svažovala přímo do řeky a tvoří je tak kdysi bradlo dolní. Obrovský balvan, který ční nad řekou a silnicí a na nějž bylo později upnuto elektrické vedení pro huť, je toho svědkem.

S huťmistrem Růklem přišli do Bradla noví lidé. Rejstřík dolnobralských příjmení se zdvojnásobil; jestliže ve 13 popisných číslech bylo 11 příjmení, přibyla sem nová jména: skelmistr Růklové, formér Antonín Paštika, pánvař Antonín Partík, sklářští mistři František Sevald, Karel Jungvirt, František Eisner, bratři Andělové František a Josef, Marek Josef, K. Viktora. Z pozdější doby se dochovala fotografie, na níž je sice připsáno "první skláři", ale z jejich tváří je vidět, že už je po zdravily abrahamoviny a jsou v té skupině už jejich synové, asi tak dvacetiletí, kteří sem přišli buď jako děti nebo se zde narodili. Je to fotografie z nějakého většího výhasu. Škoda, že mezi nimi není skelmistr Růkl a jeho otec Jan, a není zde ani Eisner František, první průzkumník. Dá se říci, že skupina těchto sklářských odborníků byla do značné míry rodovým kmenem. František Sevald a František Anděl měli za manželky dcery Jana Růkla. Tři skláři (24) Leopold Semerád, Karel Jungvirt a Josef Marek měli za manželky 3 sestry Kavalírové (Josefa Kavalíra ze Sázavy, syna Františka K., zakladatele sázavské sklárny).

Při zahájení tovární výroby křišťálů, které se dnem 3. ledna 1867 rozjela naplno, nebyli oba Růklové již žádní mladici. Otec Jan byl sice

statný osmapadesátník, který ještě foukal sklo u pece (25). Matce Anně bylo pětapadesát a syn František byl třiatřicetiletý - dosud svobodný. Měl něco sněmest s dcera profesora Váňka z Kutné Hory, avšak Františkova matka, pocházející z chudobného rodu, velká dříčka a neúnavná pracovnice, tomu příliš nepřála. Byla to pro ni dcera velkého pána a poněvadž sema byla uvyklá i na nejhrubší zemědělské práce, měla obavu, že by si se snachou nerozuměla; čas vše srovnal. Kolem pece se točilo na 20 pracovníků. A téměř všem matka Anna vyvářela. Dlouhý stůl v domě, za který sklenáři usedali k jídlu (26), je dosud v domě - na nynějším MNV.

Ještě dřív, než se vše uvedlo do pohybu, než několik dvojic dřevařů na "šajtplace" se začalo tahat o pilku, aby nařezali dostatek dřeva na otop, objednal skelmistr Jan, nájemce hutí ostrovské u knížecího lesního úřadu na Libáni na rok v předstihu 1500 sáhů palivového dřeva pro novou sklárnu v Bradle. Tento doklad, kterým knížecí lesní úřad přijímá a potvrzuje objednávku, se zachoval (27). Je to smlouva ze dne 1. ledna 1866, kterou krom zevrubného výčtu druhů paliv a cen, zdůrazňuje dodavatel řadu povinností s koupí a odvozem spojených a dále ukládá panu kontrahentovi, aby jeho zaměstnanci nenarušovali lesní hospodářství žádáným nepořádkem, natož pytláctvím.

V bídě 8) knížecí dodavatel zavazuje pana kontrahenta k odběru piva a řeživa z knížecích průmyslových závodů. Byl to jistě výborný obchod pro dodavatele při představě, co piva se vypilo při sálavém žáru sklářské pece.

Velmi průkazný je bod 10), kde po prvé spatřujeme v listině 114 let staré, nabídku křemene z knížecích pozemků, který pan kontrahent musí odebírat za pevně stanovenou cenu 30 krejcarů za centnéř (= 50 kg) loco Bradlo. To také znamená, jak mu ho správa statku Lipky podle svých časových disposic stačí vydolovat a do Bradla dovézt. O pravidelnosti přísehu možno pochybovat, neboť důchod dvorů Lipka a Travný podle bodu 11(smlouvy byl povinen také ve svém volném čase dovážet do hutí palivo z revíru Střítež. Jak dalece to panu kontrahentovi vyhovovalo, je těžko posoudit, skutečností však zůstává, že skelmistr ve všech bodech smlouvu přijal.

Křemenné jámy byly od sklárny, případně od stupníku vzdáleny asi 1 km. Už v roce 1866 musel být zahájen přísun z jam polní cestou přes "Budín" a odtud dolů lesem ke stupníku. Tento byl postaven naproti sklárně na protějším pravém břehu Chrudimky při pile č.5 "na malé vodě". Všechn-

ny substance pro tavbu na sklo musely být sypké za účelem snadného promísení; z téhož důvodu i křemen bylo nutno rozmělniti. Předcházelo tomu pečlivé přebrání a oddělení nečistot, te dělaly šeny. Pak se vsunul do zvláštní peci s pohyblivým spodkem k rozžhavení asi na 4 - 5 hodin. Po skončeném pražení se materiál z peci vysypal přímo do nádržky s vodou a tím nastalo "rozbrnění". Takto zkypřelý křemen se dal do stupníku, který byl poháněn vodním kolem. Zde dvě okovaná beranidla se zdvihem asi 30 cm bušila střídavě do materiálu, který se současně proséval sítěm velikosti 1/2 mm, při výkonu asi 300 kg za hodinu (28). Zde už tehdy v r. 1866 pracoval v předstihu stupař Josef Čech (29). Připravený písek se dovezl do hutě taviči, aby namíchal tavební směs do pární. Z uvedeného je patrno, že tato příprava byla dost složitá i nákladná. Možno odhadnout, že se za den zpracovala 1 fúra, na které bylo naloženo asi 25 q křemene.

Kolik křemeliny asi skelmistr potřeboval na 1 tavbu?

V peci bylo 6 pární a každá byla na 60 kg skelné směsi. Podle receptu na české sklo křištálové (30) připadal na 100 % skelné směsi 78.6 % křeménky, 5 % vápníku a 16.4 % potaše.

Obsah párnve byl 60 kg = 100 % z toho křem.písek 78.6 % činí 47.2 kg,
" " vápník 5 % " 3 "
" " potaš 16.4 % " 9.8 "

celkem potřebná skelná směs do 1 párnve 100 % = 60 kg.

Z uvedeného vyplývá, že na 1 tavbu potřeboval skelmistr do 1 párnve 47.2 kg křemeliny,
" 6 pární 283.2 " " a na 6 taveb v týdnu
1.699.2 " " , což jest vlastně 17 q a poněvadž při přípravě písku z dovezeného surového křemene (Př.I.) dosti odpadlo, potřeboval nalámat a dodat z jam za Lipkou 20 q surového křemene. To jistě není mnoho, pokud to zaměstnanci statku měli čas vydolovat, představoválo by to asi 1 fúru (fasuněk) na 1 volský potah. Kdybychom předpokládali, že se v týdnu uskutečnilo víc než 6 taveb, kupř. 10, pak by bylo třeba asi 30 q křemene a ani to by nebylo mnoho, kdyby si těžbu a příslun křemene mohl skelmistr plánovitě obstarávat sám.

Při uvedení sklárny do provozu 3. ledna 1867 byl přítomen význačný host kníže Vincenc Karel, od něhož měl hutnímistr Jan pronajatou sklárnu v Ostrově. Zakladatel bradelské sklárny pojmenoval svoji hutě na počest knížecí choti hutí Vilemininou. Kníže Vincenc Karel byl také prvním starostou okresního zastupitelstva v Nasavrkách, jímž byl zvolen 26.XI.1865.

S ohledem na mnohostranné obchodní styky s hutí Vilemininou, bylo pro skelmistra velkým překvapením úmrtí knížete Vincence Karla dne 7. července 1867 ve Vídni ve věku 55 let. Pochován byl do rodinné hrobky ve Žlebích dne 12. července 1867 (31).

Bradelská sklárna neměla vlastní brusírnu. Celou výrobu odebíraly velké rafinerie jako Tschernich & Co, Nižbor (Haida), Elias Palme, Kamenný Šenov, Grossmann, Ousobí, případně další severočeské podniky, pro něž se pracovalo často podle dodaných vzorů. Z menších odběratelů to byli majitelé brusíren Josef Král ve Studenci a Antonín Pešout v Libici.

Pro úplnost nutno uvést, že na zušlechtění skla v Dolním Bradle č. 4 pracoval několik desítek let Antonín Štroblo, rytec skla, syn Josefa Štrobala, sklarytce ze Staré Hutě č. 10, později i jeho syn Josef do odchodu do I. světové války. Vytvářeli něžné vzory na sklenkách, ornamenty, lístečky, keríčky jahod atp. - ovšem jen v malém rozsahu pro prodej na drobno. Sklo se prodávalo i překupníkům - sklinkařům, z nichž častým hostem sklárny byl Slovák Kaprál. V Horním Bradle ve mlýně č. 6 býval také ubytován nějaký čas malíř skla. Vše se stejným posláním rozprodeje v drobném. Do téhoto odbytiště nutno započít i Kavalírův obchod se sklem na Modletíně. Je možné, dosud však neověřené, že tento Kavalír byl bratrem tří sester Kavalírových, provdaných za bradelské skláře, Semerádové, Markové a Jungvirtové (32).

Příchod sklářů do Bradla změnil nejen životní podmínky lidu v této dědině i blízkém okolí, ale i celou tvář vesnice. Pamětnice babička Šustrová z Lipky č. 25 vzpomínala často na zlé časy, kdy ani na sůl nebylo, než se v Bradle zakořenil sklářský průmysl a lidé získali při něm obživu. "Mužští vzali pilu a šrák na rameno a šli řezat dříví do hutí - a jak byl výdělek, byl i humor a vtipkování" - tak to říkávala (33).

Skelmistr Rükl při své odbornosti i podnikatelské a obchodní zdatnosti byl schopen překonávat mnohé překážky, o které nebyla nouze ani v denním životě. Stalo se, že pukla pánev a nebyla pohotově náhrada, neboť v ten čas právě byla o ně veliká nouze. Huťmistr posílá starého Anděla do sklárny na Hutičkách u Herálce a říká mu: "Jed a popros ho, ať mi pánev půjčí, koupit nemohu, nemám za co"! Sáhne do skříně, vytáhne sváteční kabát a podá ho Andělovi se slovy: "Vezmi si ten kaizrrok a dej mu ho, ať mi věří"! Ukázalo se, že měl velkou důvěru. Anděl přivezl pánev - i kaizrrok! (34).

O vzniku sklárny a její prosperitě piše Hynek Rückl ze Včelníčky svému synovci (otcové byli bratranci) Dru Janu Růklovi do Bradla:

"Do roku 1865 máme historii stejnou. O Bradle jsem napsal toto: Starší syn František a mladší Antonín byli dáni na studia. František absolvoval celou vysokou školu technickou. Antonín musel však po vychození třetí třídy reálky jít domů, poněvadž ho zde bylo nutně třeba. Po příchodu bratří domů pustili se oba s celou výervou do práce. Starší František měl velení, všechny kancelářské práce a mladší se za se poctivě a úsilovně staral, aby huť prosperovala, aby se nikde neděla škoda a když div, že již v r. 1865 (pozn. pis.: až od 3.I.1867) mohli začít na zcela nové, moderně zařízené sklárně v Bradle, kterou vystavěli na pozemcích zcelených ze tří statků, které zakoupili. Bradlo leží v okrese chrudimském. U této hutí bylo velké hospodářství, nové stáje, dělnické domy a jednopatrový panský dům.

František Rückl, jsa velmi a odborně vzdělán, přivedl bradelškou huť k takovému rozkvětu, že se dávala tehdy za příklad jiným sklárnám v celých Čechách. "Máme to jako v Bradle", znamenalo vrchol dokonalosti. Do Bradla odešla polovina dělnictva, druhá zůstala s otcem v Ostrově, kde můj otec začal zase znovu. (Připomínka paní A. Rücklové: "Oba starí - Jan a Anna - přišli do Bradla; Jan ještě foukal u pece, matka Anna vyvářela pro skláře)! Rokem 1865 se firma Jan Rückl rozdvojila. V Bradle začal strýc pod svou firmou František Rückl a v Ostrově ostala firma Jan Rückl. Dva bratří se psali každý jinak: Rückl x Rückl. Oba bratří žili spolu stále ve vzhledné shodě, ale obchodně se rozdělili docela. Bradlo vzkvétalo, ale ani Ostrov se nedal.

Víc o Bradle nevím 7.X.1940. Hynek Rückl".

Nadcházející rok 1875 přinesl skelmistrovi k rozhodnutí některé závažné úkoly. Především matka na něho naléhá, aby neodkládal ženění, stýská, že jí už ubývá sil; synovi je jedenačtyřicet, nevěstě jednačtricet, již se zdráhá, ale bude to jistě snatek z rozumu (35). Další nesnáz tu vyvstala s melivem pro občany bradelské. Obeoni starosta Antonín Pecina se vyjádřil do protokolu, že "držitel sklených hutí František Rückl žádné obilí neměl, nýbrž spotřebouje vodu jen pro svůj stupník, na kterém pro svou továrnu křemen tlouče". (Příloha č. II). Je pravda, že neměl, ale už ani křemen netluče.

Korytem stupníku uplynulo sotva 8 let a při rušné tovární výrobě křišťálového skla se po tomto čase počaly projevovat obtíže v záso-

boní křemenem. Stupník již nepracuje a mlynář Antonín Minář žádá c.k. okresního hojtmanství v Chrudimi o povolení přistavení jednoho mlýnského složení k pile č.5 v Dolním Bradle. Komise k tomu účelu byla zvolána na 10.září 1875 (Př.č.II.). Mlynář Ant. Minář chce při pile zřídit mlýnské složení tím způsobem, že na levém břehu za pilou na místě prkenné boudy, v níž jest dosud umístěn stupník, přistaví zděnou mlýnici s vnitřním mlýnským strojem, potřebným pro jedno mlýnské složení, které bude pohánět kolo stupníku. Žádosti mlynáře bylo vyhověno s podmírkou zachování náležitosti na podkladě komisionelního proměření. Ke komisi byli přizváni mlynář Hynek Kulík a skelmistr Rükl, který se nedostavil, patrně toto vodní dílo pro něho ztratilo prozatím přitažlivost.

Není známo, co bylo příčinou zániku těžby křemene na Lipce "U rozkuska". O tom je možno se jen dohadovat. Buď byly jámy vyčerpány, což je dost pravděpodobné, nebo vzhledem ke stoupajícím požadavkům na kvalitu skla již křemen nevyhovoval. Vyplynula tu nutnost dalekého dovozu křemenného písku, což jistě způsobilo značné starosti. Z dokladu dodavatele potaše vidíme z vyúčtování ze dne 29.září 1868, že je ze Zbraslavic (vzdálených od Ostrova asi 4 km), nepochybně dobře známý Rüklův. Posílá 6 sudů, z nichž každý měl obsah 6 věder (1 vědro = 56.589 l), čili 1 sud asi 340 litrů, které byly odeslány do Pardubic, jakožto nejbližší želez.stanice Bradla, vzdálené 32 km. Do hor ještě nevedla dráha, ta se začala stavět v r.1868 z Havl.Brodu do Ždírce, Hlinska, Slatiňan, Chrudimš, Rosic a Pardubic a v r.1871 byl na této trati zahájen provoz (36). Tím se přiblížily pro bradelskou sklárnu dvě železniční stanice a to Slatiňany (18 km) a Ždírec (17 km). Ale až do roku 1906 se nakládalo a vykládalo v Slatiňanech, až do dostavění silnice z Bradla do Kamenice, pak ve Ždírci. Přesun z těchto železničních stanic se prováděl koňskými potahy na vozech k tomu účelu přizpůsobených.

Křemenný písek se začal dovážet od Libice; mezi Libicí a Hranicemi je místo zvané Borovina, kde se kopal - a bral se i na drhnutí nádobí (37). Pak nastoupila ještě vzdálenější doprava z Budislavi - kde jsou Toulov-covy maštale a kde v budislavských lesích bývala sklárna na Posekanci - (Marienwald 1826 - 88). Ještě vzdálenější přeprava písku byla z Adržbašekých skal, který však barvil sklo do zelená a tak tu opět byla obtíž s odbarvováním (38). Podle místní tradice (39) postavil skelmistr nový stupník na svém pozemku pod rybníkem, či soustavou rybníků Hauzírka, Michalika a Horníka, snad pro případné dodávky křemene z Lipky. Jest-

li se dovážel křemen také z blízké Křemenice, o tom není zpráv ani písemných ani pamětníků. Bylo by to možné, jestliže ovšem již dávno nebyly tyto jámy vyčerpány. Konečně proč by dával přednost dalekému dovozu před blízkou Křemenicí ?

Rodičové Františka Růkla byli ještě po řadu let svědky převážně úspěšného rozvoje podniku. Poněvadž však skutečnost je taková, že lidské tělo se opotřebuje až k nepotřebě, i do Bradla přispěchala "Brodská". 26. ledna 1884 umírá profesor Tomáš Vaněk, tchán Růklův, otec paní Růženy Růklové. 9. května 1885 ho hásleuje huťmistr Jan Růkl, nájemce hutí ostrovské, otec Františkův a 30.12.1886 i jeho matka Anna. Všichni jsou pochováni na Modletíně. V ten čas manželé Růklovi mají 3 děti, dva syny a dceru. Některé děti zemřely brzy po narození.

Po dvacetiletém provozu sklárny podniká skelmistr velkou a poslední přestavbu pece. Je to čas velkého výhasu, z něhož pochází vpředu zmíněná fotografie "prvních sklářů". Z této je zřejmé, že jim čas neopoměl dvacetiletou práci v žaru a cinkotu skel zapsat do tváře. Postrádáme mezi nimi skelmistra Růkla, ten však měl asi příliš mnoho starostí a proto snad pověřil za sebe svého nového účetního Karla Seidla, mladého muže s plnovousem, který tu sedí uprostřed. V tomto roce 1887 staví skelmistr topení generátorovými plyny - dva velké destilační kotle "gazometry", které přinesou nejen úsporu paliva, ale rovněž čistší plamen. Dosud se topilo přímo pod pecí. Také staví novou pec ze šesti na osm pánví v větším obsahem. Typ této vlastní plynárny je projektován podle moderního systému Siebertova.

Sociální zajištění sklářů pro případ nemoci vešlo v Růklově hutí v platnost dne 1. ledna 1890 dle potvrzených stanov (jménem c.k.místodržitelství) od c.k.okresního hejtmanství v Chrudimi ze dne 7. října 1889, č.18.027. Prvně složili členové jakožto základ 141 zl.40 kr. Posledním Růklovým gestem pro své spolupracovníky skláře byl příspěvek základu nemocenské pokladny 500 zl. V r.1897 činil rezervní fond 757.91 zl., v r.1905 - 2.539.98 zl. Lékařem nemocenské pokladny byl MUDr Karel Linek z Nasavrk (40).

V Pamětnici fary modletínské v r.1892 je ještě tento zápis: "V závěti p. Františka Růkla ustanovena jistina 500 zl., z níž farář modletínský má vždy 16. ledna, v úmrtní jeho den, rozdávat úroky chudým. V témže roce zapsal bradelský starosta Petr Petřílek do obecní

kroniky tento zápis: " Pan František Růkl, majitel hutí v Dolním Bradle, zemřel dne 16.ledna 1892 po trapné nemoci ve věku 58 let. (Žaludeční vředy). Vyslovil přání vystavět kapli s rodinnou hrobkou. Pro chudé v Dolním i Horním Bradle odporučil pod úrok 500 zlatých. Úrok se má vydělovat každoročně. Dne 14.března 1893 byl exhumován a pohřben v kryptě pod kaplí."

Skelmistr Růkl, aby zlepšil postavení sklářů a zabezpečil je pro stáří, kdy jejich výkonnost již klesala, propůjčoval jim živnost hostinskou, kterou zřídil v hostinci "na statku"; to bylo někdejší číslo 1, statek Burkoňův. Prvním hostinským byl František Sevald, po něm pak František Anděl. Skláři byli výdělečně dobře situováni, měli zpravidla na stáří jisté úspory a k tomu si chovali drobné hospodářské zvířectvo; od huťmistra měli přidělenou určitou výměru z jeho polí.

- · - · -

Dědictví přešlo na sklemistrovu manželku Růženu Růklovou. Tato se věnuje výchově svých tří dětí a plní přání manželovo, které za života vyslovil. Dává postaviti na návrší nad Bradlem gotickou kapli s rodinnou hrobkou. Stavba probíhá v roce 1892 - 93. V tomtéž roce zahajuje stavbu dělnického domu, tzv. blahobytu. V r. 1893 byl z jejího popudu zařazen sbor dobrovolných hasičů v Bradle, jehož vybavení uhradila. Dne 30.srpna 1894 se konala velká slavnost svěcení nové kaple, dílo arch. Fr. Šmoranze a jeho bratra stavitele J. Schmoranze ze Slatiňan, provedené ve slohu gotickém; kaple byla zasvěcena Panně Marii. Mezi řadou vzácných hostí byl přítomen slavný vlastenec a buditel, doktor práv František Ladislav Rieger, jako patrón kostela modletínského, jemuž je nová kaple filiální. Je zapsáno, že jeho projev vzbudil pravou bouři potlesku (41). Paní Růklová dala ještě zřídit z nedalekého návrší od lesa samospádový vodovod pro huť, dům a hydrant na návsi pod školou. Zemřela 25.září 1896 na zákeřnou chorobu 4 roky po svém manželovi. Jejím úmrtím odešla generace zakladatelů sklářského průmyslu v Bradle, která podstatně ovlivnila život lidí v této vsi i okolí v druhé polovině 19. století.

- · - ' -

Dědictví se ujímá nabvatel syn Antonín. Do jeho zletilosti a po čas výkonu vojenské služby je správcem sklárny Antonín Paul a hospodářství vede lesník ve výslužbě Antonín Vichera (42). Po návratu z vojenské služby se Ant.Růkl oženil. Podniká další stavby. Je to především

zřízení vlastní elektrárny při objektu č.5, kde pracoval kdysi stupník. Tuto nemovitost koupil t.č. od Josefa Stehny, sedláka z Vršova. Elektrické vedení 120 V pro hutě je upnuto na torzo skály bradla dolního. Řezání dříví ručně odpadlo, neboť se nyní řeže cirkulární pilou na elektrický pohon. V pracovních provozech hutí se od r. 1905 všude rozšířila elektrická světla.

O objemu sklářské výroby v Bradle na počátku 20. století, jmenovitě v r. 1905, si můžeme udělat přibližnou představu díky několika zchráněným dokladům studentem Pavlem Najmanem z Bradla. Jsou to faktury od firmy Fabian & Co., majitel jámy na křemenný písek u Hohenbocka O.L., Drážďany. Nota (faktura) jest adresována:

Herrn Franz Rükl, Wilhelminenhütte.

"Zaslali jsme Vám dle Vašeho příkazu na Výš účet a nebezpečí drahou z jámy u Hohenbocka (Berlin - Görlitzer Bahnhof)

Splatno hotově beze srážky

1 wagon Nro 8652 10.000 kg křemenného písku ff....Marek 55.--

Po stranách faktury jsou doložky: "Vlastní normální kolej - Export do všech zemí světa. Dle analýzy obsahuje nás prvotřídní písek 99.834 % kyseliny křemičité, proto jest nejvýbornějším svého druhu".

Těchto faktur se zachovalo 5, každá na 10.000 kg křem. písku. Ke každé faktuře je přilepen červený lístek s textem: "Zádáme zdvořile a naléhavě, abyste nám vrátil co nejrychleji a vyplaceně plachtu na Hohenbocka B.G. Oděвлání nesmí být svěřeno personálu stanice, neboť útraty za svoji námahu vybírá dobírkou".

V účtě Fabian & Co."

Skelmistr patrně neplatil ihned a dodavatel ochotně úvěroval; o tom nás přesvědčuje další doklad jmenované firmy ze 20. ledna 1906.

" V ý p i s

pro p. Frant. Rükla, Vilemínina hutě, od Fabiana & Co., m. Drážďany.

1905

Květen 15./ 30. 3 vagony křem. písku	M 165.--
Červen 10./ 29. 4 " " "	" 220.--
Červenec 5./ 29. 4 a 1/2 " " "	" 247.50
Srpen 5./ 29. 4 vagony " " "	" 220.--
Září 5. 1 " " "	" 55.--

16 a 1/2 vag. M 907.50

Prosíme zdvořile o co nejdřívější vyrovnání naší hořejší pohledávky".

V úctě Fabian & Co".

Z uvedené upomínky za rok 1905 vidíme tyto skutečnosti: druhem bylo dopraveno do stanice Slatiňan 16 a 1/2 wagonu křemenného písku á 10.000 kg, to je 165 tun.

Proč v červenci došlo také 1/2 wagonu? Můžeme se domnívat, že zásilka byla vykradena, což prý se také stávalo a byly tam nasypány piliny (43).

Zajímavé je, že se písek dopravoval od druhé poloviny jara a během léta, to je v době, kdy cesty byly pro koňské potahy nejsjízdnější.

V Bradle se vyrábělo převážně křišťálové sklo brusné. Podle receptu na české sklo křišťálové (44) připadalo na 100 % skelné směsi

78.6 % křeménky, což se rovná dodaným 165 tunám, k tomu

5.- % vápníku 10.5 " a

16.4 % potaše 34.5 "

100 % skelné směsi představuje 210. tun.

Když předpokládáme, že dodaných 165 tun křemenného písku bylo zpracováno za rok, bylo k tomu ještě třeba dovézt 10 a 1/2 tuny vápníku (mramorové drti) a 34 a 1/2 tuny potaše. Bylo tedy nutno přepraviti z nejbližší železniční stanice Slatiňany (18 km vzdálené) 210 tun skelné směsi. V Bradle se už počátkem 20. stol. nevyráběl jenom křišťál, ale také měkčí sklo sodné, z něhož se hotovily džbány, nádoby na vodu, umývadla, nádoby na potraviny a další druhy nápojových skel.

O produkci výroby sodného skla se nezachovaly doklady. Dám-li skromný odhad 90 tun, je to celkem 300 tun materiálu dopravit do Bradla a 300 tun výrobků dopravit do Slatiňan na dráhu, to je celkem 600 tun pro přepravu. Jestliže se nakládalo na 1 koňský potah 20 q = 2 t, je to 150 cest tam a zpět, pokud by oba směry byly vytíženy. Dále se přepravovalo palivo, pánev, řezivo na výrobu forem a další potřebné suroviny včetně stavebního materiálu. Navíc byly povozy vytíženy prací na hospodářství statky. Tráduje se, že bylo 6 párů koní tažných a 1 kočárový. Dá se předpokládat, že tento počet byl za největší prosperity sklárny. Jak tomu bylo od počátku, není známo, ale i když výroba nebyla v takovém rozsahu, zas byly delší vzdálenosti přepravní.

Dodatečně za rok 1906 obdobně jako prve se objevilo 21 faktur od firmy Fabian & Co za křemenný písek, tj. 210 tun. Nákup se oproti roku 1905 zvýšil o 45 tun. Tato zvýšená potřeba by nasvědčovala stoupající konjunk-

tuře v roce 1906 a v dalších letech. Podle obdobného přepočtu jenom kříšťálu by se vyrábilo 267 tun. Podle faktur za dodané barvy lze předpokládat, že se vyráběla skla, která hrála duhovou stupnicí barev. Chemická továrna Morchestern dodává desítky kilogramů fialové barvy, bílého emaily, Reseda zeléně, zlatého rubínu, Roza, modrého opálu, tmavé modré, akvamarinu a žluté Makart. Holešovský a Řivnáč Praha dodává v r. 1907 10 tun mramorové moučky, 250 kg (1 sud) arseniku kusového bílého, dvě bedny rubínu zlatistého. Firma Amoniak-Soda Fabrik in Szczakova (1906) dodává 10 tun sody, v r. 1907 20 t sody. Přítomnost všech těchto ingrediencí nasvědčuje výrobě nejrozmanitějších druhů skel, obzvláště vrstvených, opálových, mléčných, zlatorubínových, atd. atd.

Skelmistr dále podniká nákladnou přestavbu svého domu a v roce 1910 15.II. dostává od okr. hejtmanství v Chrudimi povolení ke zřízení Franciso-
vy turbíny ve mlýně č. 6 v Dolním Bradle zvaném "Pecinova pila". Turbina je o 12 HP místo dvou vodních kol a současně instaluje nové dvojí mlýnské slážení, dodané firmou Prokop a synové, továrna mlýnských střejů v Pardubicích. Jenom spiknutí hvězd možno přisuzovat požár, který zničil toto obnovené vodní dílo v březnu r. 1913 (45).

Vlivem konkurenčních snah a s tím v souvislosti se zastavením dodávek palivového dřeva ze sousedních knížecích lesů, ocitla se sklárna na přelomu století v kritickém nedostatku paliva. O tom bude pojednáno později.

Pro úplnost ocitují pohled současníka, který z bezprostřední blízkosti vnímal život sklářského prostředí ve svém mládí. Je to Jaroslav Hořejší, ředitel škol v.v.v Chrudimi. Jako blízký přítel Antonína Růkla, podává ve svých "Vzpomínkách starého kantora" svědecství o idylických poměrech sklářů za prvních majitelů podniku. Tyto "Vzpomínky" vyšly v časopise amerických Čechů "Hospodář" 1. ledna 1956, roč. LXVI - čís. 1. Časopis v těch letech redigoval Antonín Piskač, někdejší chotěbořský žák p. učitele Hořejšího. Nutno poznámenat, že nebýti tohoto vzácného kontaktu a náklonnosti žáka a učitele, stále vzpomínaného a obnoveného v padesátých letech, těžko by "Vzpomínky starého kantora" spatřily svět. Několik čísel zmíněného časopisu se sem dostalo.

B R A D L O Z E " V Z P O M Í N E K S T A R É H O K A N T O R A "

Nemohu ve svých vzpomínkách pominouti sousední Bradlo, jehož mládež až do roku 1881 navštěvovala školu v Modletině. Cesta do školy nebyla příjemná. Vedla z části lesem, většinou však otevřenou krajinou, pěšinami a

rozjezděnou vozovou cestou stále do stoupajícího vrchu a žáci, zvláště v zimě a v podzimních plískanicích měli cestičku do školy velmi často zasněženou nebo blátem znepožněnou.

Bylo proto tomhou bradelských občanů a majitele tamních hutí zřídit školu v Bradle. Jejich přání bylo splněno a škola postavena. Největší zásluhu o to měl majitel hutí Růkl, který nesl největší břímě na postavení pěkné školní budovy. A tak v r. 1881 byla otevřena jednotřídní škola v Bradle. Prvým učitelem tam byl ustanoven František Vacek. Protože ve školním rozpočtu nebylo pamatováno na úhradu služného učiteli, uvolil se majitel hutí uhraditi je ze svého a tak po dobu jednoho roku skutečně služné učiteli vyplácel.

Bradelská sklárna byla před více než 90 lety založena rodinou Růklovou a nazvána "Vileminína huť". Jest velmi vhodně umístěna na pravém břehu Chrudimky v lesnaté krajině, která poskytovala dostatečné množství paliva k tavení znamenitého bradelského brusírenského skla. Topilo se z počátku výhradně dřívím přímo pod tavící peci (verkšatem) do té doby, než bylo zavedeno úspornější topení dřevoplymem. V okolních rozsáhlých lesích, jichž majitelem byl slatinánský kníže Auersperg a malečský baron dr.F.L.Rieger a částečně i majitel hutí Růkl, bývaly chromné zásoby dříví, zejména pařezů. Dříví bylo sváženo téměř po celý rok a vyrovnáváno v obrovských hromadách na "šajplace" za sklárnu. Tam je po celý rok řezali ručně najatí dřevaři. Teprve po postavení elektrárny po smrti Růklové umístěna byla na šajplace cirkulárka s elektromotorem.

Přímým topením pod pecí ovšem bylo spáleno značné množství dřeva a proto byla postavena nová pec na topení dřevěným plymem z vlastní plynárny čili "gazometrem", jak ji jmenovali skláři. V gazometru byly dva velké destilační kotly, do nichž topič - šalíř - házel každé půl hodiny velké špalíky dřeva k výrobě plynu. Ten byl ohnivzdorným potrubím vháněn do tavících pecí, kde na ohnivzdorných podstavcích byly umístěny tavící šamotové ohnivzdorné kelímky, tzv.pánve. Ty byly odděleny ohnivzdornými přepážkami na jednotlivé oddíly - pece.

Pánve před léty vyráběli skláři sami, později kupoval je majitel "glásmistr" hotové nevypálené. Celá tavící pec byla sklenuta kulovitou ohnivzdornou klenbou, na niž byl uprostřed umístěn kříž. Nad pecí vysoko ve střeše byl veliký, široký ventilační otvor, jejž jmenovali skláři "intidach". V peci bylo celkem 6 oddělení, u každého oddělení pracoval jeden sklář mistr, každý měl pomáhače (tovaryše) a třetinu, či zadního kluka-učně. Mistři bydleli společně s pomáhači v samostatných domcích, také

učňové sdíleli s nimi společnou domécnost. Mistři měli právo držeti si krávu, slepice a prase a měli k tomu i kus pole propůjčeného jim glasmistrem.

Později, po manželově smrti, vystavěla nová majitelka pro mistry nový obytný dům společný všem jejich rodinám. Společnému bydlišti s oddělenými byty (o kuchyni, pokoji s příslušenstvím) říkali skláři "blahobyt". Pomáhači bydleli i nadále ve starých domcích. Majitelka postavila pak na návrší nad Bradlem krásnou gotickou kapli a pod lesem nad ní reservoir, z něhož potrubím rozvedena byla voda do hutí, glasmistrova domu, do "blahobytu" a do nádrže před hutí. Mimo skláře byli v hutí zaměstnáni tavič (šmelciř), topič (šaliř), opukávač ("kloschnajdr"), který opukával, tj. zlavoval vyrobené sklo vík, a formář. Každý sklář měl svoji pec, před níž stál na stupni nazývaném "na hundaji".

Postup práce byl asi tento: šmelciř připravil ve šmelcovně sklovičou směs určenou k tavení. Když byla směs v pánevích roztavena téměř do bílého žáru, začalo "dílo". Všichni skláři s pomáhači i uční shromáždili se u svých "werkstatů". Nejstarší sklář zahájil dílo krátkou modlitbou, poté pomáhač uchopil "pišťalu", tj. dlouhou dutou dřevěnou tyč s mosazným náústkem, do níž byla na druhém konci zamontována ocelová trubice. Pišťalu ponořil otvorem ve veršatě do roztavené směsi v páni, nabral na ni kus skloviny, vyfoukl malou kouličku, tzv. "kelble" a podal pišťalu mistrovi. Ten ponořil kelble znova do roztaveného skla, vyfoukl pak rychle podlouhlý hruškovitý tvar a usadil jej do předem připravené buď dřevěné nebo kovové formy, která stála na "hundaji" vedle žlabu s vodou. Formu držel třetina. Mistr silným foukáním a otáčením ve velké formě dával skejné hmotě žádaný tvar, třetina svrchu přidržoval zvláštním plochým držákem kus ve formě a když mistr shledal, že je kus hotový, vytáhl jej z formy, postavil s pišťalou na ocelový plát, postříkl výrobek na krčku studenou vodou ze žlábku, tukl zlehka na pišťalu a oddělil tak vyrobený skleněný předmět.

V tom okamžiku třetina uchopil dlouhou dřevěnou tyč zakončenou ocelovou vidlicí, buď za krček nebo v otvoru vzniklém po oddělení od pišťaly a odnášel zachycený výrobek do chladící peče či do "tamprovny". Byla to pec s velikými hliněnými nádobami z vypálené hlínky, jež se podobaly obrovským květináčům. Do nich byly žhavé ještě výrobky narovnávány, aby v nich pozvolna vychladly.

Po úplném vychladnutí dostal je "kloschnajdr" - opukávač, který je

zdváoval na hrubo zbytku víka. Potom dostaly sklo "vazačky", zručné ženy, které je balily do dlouhé slámy, dobře zavázaly a odnášely do skladisti, odkud pak posílány do brusíren nebo do obchodu.

Dílo ve veršatu trvalo tak dlouho, dokud všecko roztavené sklo nebylo z pánev vybráno a zpracováno. Potom měli dělníci "fajrum" /volno/ a nastala práce taviči. Po tavení začala práce znova.

Někdy bylo zapotřebí vyměnit v peci prasklou nebo jinak poškozenou pánev. Byla to práce vyžadující velikou opatrnost a zkušenost. Před výměnou byla nová pánev v "tamprovně" pozvolna rozžhavena téměř do bílého žáru. Poté byl v taviči peci vybourán otvor před poškozenou pánev, která byla jím pomocí dložních háků vytažena, uložena na vozík, vyvežena na stráň svažující se k Chrudimce a svržena do řeky. V tamprovně rozžhavená pánev byla nejzkušenějšími skláři, dopola svlečenými, nasunuta na dlouhé silné prkno, přichycena s obou stran silnými háky a opatrně nesena na místo v taviči peci. Žár při této práci byl jistě větší než při díle, protože byl bezprostřední.

Skláři byli bodří a srdeční lidé i když někdy drsní. Trpěli velkým žárem u pece a v důsledku toho i žizní, kterou hasili pivem z hostince "Na filousku" a později z tovární kantiny, odkud jim třetinové přinášeli pivo ve velkých nádobách "basách". Za svoji těžkou práci byli skláři odměnováni za tzv. "kopy, tj. za počet vyrobených předmětů. Nebyly to však kopy po 60 kusech, ale o různém počtu, dle velikosti vyrobených předmětů. Tak drobných kusů bylo na kopu 100 i více, velkých 10 - 15 i méně. Pomáhači dostávali od mistrů přiměřený podíl a stravu, třetinové jen stravu. Zruční mistři vydělali si velmi slušné peníze.

Jednou za dva roky byla celá tavičí pec důkladně opravována ano i přestavěna. Přišli odborní dělníci, vytápění bylo úplně zastaveno a po vychladnutí pece začaly opravy. To vše se dělo o "výhase". To byly dělnické prázdniny a dovolená. O výhasu byly glasmistrem vyrovnané a dopláceny mzdy za vykonanou práci. Sklářům byly v údobí od výhasu do výhasu vypláceny zálohý tzv. "kostgeld" a při výhasu zbytky.

Dělo se tak až do té doby, než bylo v závodě zavedeno řádné účetnictví a než si majitel přivedl do sklařny správce či "buchaltora". Do té doby nebylo žádných zvláštních zápisů a mzdových výkazů, ale sklaři nebyli při výhasu nikdy ošizeni ani o krejezar a nebylo nikdy mzdových sporů a nedorozumění. A majitel si také přišel na své. Záznamy vedl glasmistr a sklaři je měli dobře spočítané "v hlavě".

V době výhasu přijížděli do Bradla též "kupci", tj. majitelé brusíren z Nižboru "Hajdy", kteří byli hosty Růklovými po několik dní, vyrovnávali obchodní účty a usavírali nové objednávky. Také s nimi neměl majitel nikdy sporů, všecka jednání děla se v naprosté oboustranné důvěře, jež byla základem všech obchodních styků.

O výhasu jezdívali skláři s glásmistrem na několik dní do Prahy, kde se bavili společnými návštěvami v divadle a různých zábavních podnicích.

Sklo do brusíren v Nižboru nebo jen na nádraží do Slatiňan odvážely Růklovovy povozy nebo také forman z povolání, jímž byl pan Pułc z blízkého Výsonína. Byl to typický zjev, jak jej popisuje Jirásek ve svém díle F. L. Věk. Byl silné postavy, v lesklých koženkách a vysokých botách, opásaný modrou zástěrou a se zlatým cvočkem v levém uchu. Odvážel pravidelně každý měsíc vrchovatě naložený formanský "fasuněk" tažený párem těžkých hřebců z Bradla do světa. Jezdil přes Chrudim nazpět s prázdným a my, studenti často jsme se s ním svezli domů na svátky a prázdniny. Stravoval se po každé při návratu v zájezdní hospodě v "kalabrii", kde se po nás sháněl a my po něm.

Život v Bradle byl v té době opravdu idylický. Zaměstnavatel se skláři byli jako jedna rodina - s několika byl v příbuzenských svazcích. Nebylo tu ani mzdových ani jiných sporů. Pracovalo se od pondělka do soboty, v neděli bylo "fajrum" (volno). To skláři s glásmistrem navštěvovali modletínský kostel na ranní mši. Majitel jezdil s rodinou ve velkém uzavřeném landauru, na kterém vzadu za krytem bylo široké prkno, na němž obyčejně sedali jako "slepí pasažéri" dva bradelští kluci, kterým ^{jsou} ovšem tuto jízdu hrozně záviděli. Skláři chodívali pěšky společně kratší cestou polními pěšinami.

Glásmistr měl v kostele vyhrazenou zvláštní lavici, skláři pak také měli vyhrazené místo na kůru. To proto, že darovali kostelíku nádherný lustr z broušeného skla, jakým se honosily pouze nejbohatší kostely. Sklářům bylo vyhrazeno také nositi "nebesa" à Vzkříšení a Božím těle, jakož i nositi při těchto slavnostech kostelní svítilny na vysokých tyčích. Po bohoslužbách stavili se často skláři i s glásmistrem "U Zárubů" na sklenku vína. Pobesedovali a před polednem se vraceли domů.

Nedělní odpoledne trávili skláři někdy v hostinci "na Filousku", hrávali se hrou v kuželky nebo v karty, jindy chodívali na besedu pokaždé k jinému spolupracovníku. S nimi býval též i glásmistr.

Když pak po jeho smrti stala se majitelkou ovdovělá jeho choť, byl

konec těmto přátelským besedám i sousedským poměrům. V závodě byl zaveden nový pořádek a nový pracovní řád. Majitelka odešla pak se svými dvěma syny a dcerou do Prahy na dobu, než její nejstarší syn vystudoje obchodní akademii, aby se mohl pak ujmouti vedení závodu. Závod zatím spravoval zkušený odborník, velmi dobrý a poctivý obchodník. Občas přijížděla paní domů přesvědčit se, jak to za její nepřítomnosti chodí.

Dceru majitelky vyučoval můj otec hře na klavír. Docházel tam po návratu rodiny z Prahy každý čtvrtok v den, kdy v bradelské kapli sloužíval modletinský farář mše. V kapli bylo krásné harmonium, na něž při mše hrával tatínek a později, když jsem učil v Modletíně, i já.

V Bradle konala se slavná pouť 15.září, na níž bývali jsme hosty "v domě", tj.u glásmistrů. S mladými znali jsme se od dětství a když jsem pak začal v zastoupení tatínka docházet hráti do kaple, byly naše styky častější a přátelštější. Docházel jsem pak k Růklům a bavívali jsme se s oběma bratřími a zvláště se starším Antonínem hudebou. Antonín byl zručným pianistou a milovníkem hudebního umění. Hrávali jsme spolu čtyřručně, nebo jindy mne doprovázela při hře na housle či při zpěvu písni a arií z Prodané nevěsty, Dalibora, Lohengrina a j. Občas jsme se s přizvanými hosty bavili koulením kuželek v jeho kuželníkovém pavilonu bebo v kulečníku v krásném hracím salonku.

Antonín byl mužem ušlechtilých zálib. Měl velikou beletristickou knihovnu s výběrem krásné literatury domácí i cizí a byl upřímně vlastenecky ořícím členem národa. Po smrti své matky převzal správu rozsáhlého majetku, zorganizoval závod, postavil "na pilíř" elektrárnu, vybavil svůj příbytek moderním zařízením a účastnil se činně veřejného života. Založil v Bradle ochotnický spolek a dal vlastním nákladem postavit krásné jeviště v nově zřízeném hostinci "na Filousku".

Založil v Bradle r.1903 "Sokola", jehož byl prvním starostou. Režisérem prvního ochotnického divadla a místostarostou Sokola byl jsem zvolen já. Oba bratří Růklové byli aktivními hasiči, starší velitelem, mladší náměstkem. Jejich sestra se provdala do Dolních Kralovic. Oba bratří byli častými hosty naší rodiny. Nechyběli nikdy o pouťi, o posvícení a o tatínkově svátku. Toto přátelství trvalo až do r.1902, kdy se Antonín oženil s dcerkou čáslavského měšťana Sázavského. Mladší odešel pak k své sestře do Královic a záhy po svatbě začaly se v Bradle měnit poměry od základu.

Přátelské styky stávaly se řidšími a řidšími a pak zanikly nedobro. Změnily se též poměry společenské, sociální a politické nejen v Bradle,

ale v celém světě a chystal se k událostem, jež změnily celý svět. Uběhla bezstarostná léta, zapadla do věků, nastaly starosti.

V r.1904 zemřela naše maminka a já jsem se téhož roku cítil. Nastala úplná změna v mému životě i ve stycích, zvláště když jsme se se ženou na podzim 1904 odstěhovali do jejího rodiště Trhové Kamenice.

Přišnala se v roce 1914 válečná bouře, v níž na ruském bojišti bez stopy zmizel bradelský továrník Růkl, záložní nadporučík bývalé rakouské armády, po němž bylo bezvýsledně po válce pátráno.

V r.1926 za maminkou odešel i tatínek s obě drahé hlavy odpočívají na malém hřbitívku ve společném hrobě, kam často zalétají moje vzpomínky s lítostí, že nenávratně uplynula doba bezstarostného mládí a krásných chvil prožitých v horském zákoutí, které se změnilo k nepoznání.

Zmizela modletínská škola v zámku, koupil ji a zbořil bohatý bankovní ředitel z Prahy a nad ní postavil si svoji vilu. Zanikly i skelné hutě v Bradle, vyrábí se tam nyní jablonecká bižuterie.

Vysoké a krásné lesy během let zničené mniškou a vykácené, znova dorůstají, známí lidé odešli tam, odkud není návratu a všechno se mění rok od roku tempem nynějšího života. Nová, nyní střední škola je postavena za vsi, nepatří již Modletínu, ale Rušinovu. Ve vsi je už telefon, radio, elektrické světlo, autobusové spojení a jiné výmožnosti moderního života. Našly si tam cestu i nové myšlenkové proudy a neklid nynějšího světa . . .

Dokončeno v den mých 77.narozenin 22.VII.1954.

Jaroslav Hořejší "

A K C I O V Á S P O L E Č N O S T P R O S K E L N O U A D Ř E V N Í I N D U S T R I I V T R H O V É K A M E N I C I

V okresním zastupitelstvu v Nasavrkách probíhalo 30. dubna 1894 jednání o doplnění silničního řetězu spojení od Petrkova přes Kamenici k Bradlu a Bojanovu a zastupitelstvo učinilo první kroky tím, že uložilo výboru "provedení orientační pochůzky krajinou, kterouž by tato silnice vésti měla". Z téže schůze pochází záznám, že o stavbě silnice z Bojanova vysočinou prosíčskou ke skelné hutí v Bradle zadává se projekt (46).

Jestli se projekt zadal či nikoliv a zda výbor provedl orientační pochůzku krajinou, kterou by měla vésti silnice, se už dále nepíše. Avšak o 3 roky později - v září 1897 - vstupuje do okresního zastupitelství ing. Jan Sommer, nový knížecí lesmistr na Libáni - a ihned jest požádán, aby vypracoval projekty nových silnic . . . a také silnice od Petrkova ke Kamenici a k Bradlu a z Bradla do Bojanova (47). Avšak ani ing. Jan Sommer tento projekt nevypracoval, za 2 roky - 1899 - byl vypracován technickou kanceláří zemského národního výboru na úsek z Bojanova k huti do Bradla, ale ke stavbě bylo přikročeno až v r. 1903.

Je pravděpodobné, že však ing. Sommer ze svého vlastního zájmu vykonal orientační pochůzku - spíše projíždku krajinou sám, či s rodinou nebo s okres. notářem a přitom navštívil i sklárnu v Bradle jako obchodního partnera, velkého odběratele dřeva z auerspergských lesů. Inspirován prospěšnou bradelské sklárny, pojmal úmysl postavit ji mocnou konkurenci. Poněvadž to byl člověk velice schopný - jinak ovšem typ feudálního úředníka, který nesnesl sebemenšího odporu - přikročil ihned k činu. Neprodleně začal dělati Růžkovi potíže s nákupem palivového dřeva, takže skelmistr byl nucen dovážet dříví až z heráleckých lesů, 30 km vzdálených. Sommer soustředil kolem sebe tehdejší honoraci, kapitálově silné jedince, vrchnostenské fořty, finanční a soudní úředníky i chrudimské průmyslníky a vytvořil akciový kapitál 300.000 K. (48) a hned se dal do stavby. V r. 1900 v první schůzi okresního zastupitelstva bylo obci Trhové Kamenici schváleno odprodati obecní pozemky v ceně 1766 K 66 h sestoupivši se akciové společnosti ke zřízení průmyslových závodů. Kdyby snad místo to nepostačilo, pak odprodati ještě část až do 4 měr, jitro po 200 K (49).

V Trhové Kamenici pod zalesněným vrchem Zeleným Táborem postavil Sommer vzdoropodnik: Akciovou společnost pro skelnou a dřevní industrii. Škoda, že nemáme představu, kolik zde asi pracovalo dělníků. Všechny tyto

rozsáhlé stavby: parní pila s bednárnou, sklárna s příslušnými budovami a sklady, dům pro řídící personál, administrativní budova, 3 dělnické domy a konečně stáje pro koně byly postaveny za jediný rok.

Sklárna v Trhové Kamenici byla zřízena na základě stanov ze dne 26. června 1901 jako podnik akciové továrny na duté sklo s brusírnou a parní pilou. Tato akciová společnost byla zapsána 20. srpna 1901 s akciovým kapitálem 300.000 K, který byl rozdělen na 600 akcií po 500 K. Po zahájení práce bylo zaměstnáno ve sklárně 10 mistrů, z nichž každý měl 1.-2 pomocníky a obyčejně 1 učně. Mimoto pracoval tavič skla, pánevář, topiš a modelář. V brusírně byl zaměstnán 1 třidič skla, 2 mistři se 14 až 16 pomocníky. Mzda byla vyplácena týdně a řídila se množstvím kop odvedeného skla. Mistr vyplácel z obnosu toho své pomocníky a učně. Na místní poměry byla mzda sklářů velmi pěkná, ač ovšem nutně vzít v úvahu namáhavost práce.

Učedníci z počátku odnášeli sklo do chladicích pecí, dostávajíce 1.40 až 2 K týdně ke stravě. Dle schopnosti stal se pomocníkem s 12 K týdenní mzdy a nebo 6 K se stravou. Brusírna byla opatřena 30 brusy s polohem elektromotorickým. Příslušnou hybnou sílu dodávala parní pila. Leč závodu se nedařilo. Následkem konkurenčních poměrů a hospodářské stagnace byl závod nucen výrobu skla zastavit a dělnictvo rozpustit. Výroba byla v létě r. 1904 obnovena, ovšem jen na krátký čas. Současně snížen byl v červnu roku 1905 kapitál o 60 %, to je na 120.000 K a majitelům vydány na týž obnos prioritní akcie. Výroba skla surového i broušeného činila v r. 1904 sumu 235.220 K. Závody dřevní práci nezastavily. Naopak se jim obstojně dařilo. Najata i knížecí pila na Libáni na nějaký čas. (50).

V tradici se uchovala jména velice schopných sklářů, Puflerů, Bachuse a brusiče Güntera. Tento byl tak schopný a zručný, že svůj úkol zvládal za 3 dny v týdnu, další čas se nudil v domech šenkovených (51). Po zastavení výroby skla pronajímal společnost sklárnu různým nájemcům; jedním z nich byl jistý Morávek. Celý závod včetně pily zaměstnával asi 130 dělníků. Pamětní kniha fary kamenické na foliu 36 k tomu píše: "Nepočtivost a špatný dohled přivedly sklárnu i bednárnu k úpadku, takže akcionáři přišli o veškeren majetek a i spořitelna chrudimská pár tisíc tím prodělala. Podnik šel do dražby v r. 1912. Parní pilu a továrnu na bedny koupil pilař Jan Novák z Travné a sklárnu koupil Antonín Rýchl z Bradla." (52)

Tímto vývojem událostí se skelmistr Růkl zbavil konkurence, ale Sommra z Libáně se ještě nezbažil. Proto je pochopitelné, když se mu přihlásila říšskoněmecká firma Dellwik - Fleischer, Wassergas, Frankfurt a. Main s nabídkou vyrábět plyn k vytápění sklářské peci z koksu s použitím vodní páry, že tuto nabídku přijal. Po stránce právní mu pomáhal tuto novou investici zajišťovat jeho přítel JUDr Hloušek, úředník pražského magistrátu.

Návrh firmy nebyl spolehlivě probadaný a měl četné závady. Turbina generátoru potřebovala deset tisíc obrátek, valivá ložiska ještě nebyla. Byly prováděny nákladné zemní stavby, přestavba peci k tomu účelu, velké studny v blízkém lese i u řeky pro zajištění potřebného množství vody. Postaveny dva generátory na zplynovatání koksu. Smlouva byla s jinou zajištěna tak, že v případě, když se to nepovede, vezme si firma strojové součásti zpět bez jakékoliv náhrady za demontáž a dopravu. Přesto si zmíněná investice vyžádala obrovského nákladu, na který si Růkl vypomohl hypotekou na celý bradelský majetek (53).

Výsledek byl kritický; generátor produkoval ostrý plyn, který svítil jako oblouková lampa, ale nedokázal tavit sklo ve všech pánevích a v celém jejich obsahu, ale jen kolem hořáku. Ve sklářské peci je však zapotřebí dlouhého sálavého žáru.

Tak se chýlilo k 1. světové válce, když se likvidovala tato záležitost jako nezdářený pokus. Růkla stál tento podnik téměř život; ve 37 letech je úplně vyčerpaný, vlasy bílé, odchází do války, ve které se hned v prvním týdnu stal nezvěstným. Kamenická sklárna se od té doby už nikdy nepozvedla (54). Jediné, co zbylo prospěšného z tohoto nákladného pokusu, jsou studny, z nichž dodnes fungují samospády při mateřskou školku a pro soukromníky.

Bradlo vstoupilo do 1. válečného roku s obrovským dluhem, který se ztrátou skelmistra, narukováním sklářů na vojnu a zastavením provozu zůstal hrozbou pro existenci sklárny do budoucna.

- . - . -

Ještě jednou se zapíše jméno Františka Růkla do dějin bradelské sklárny. Bude to po první světové válce v samostatném státě ČSR, když František Růkla z Nižboru, synovec zakladatele, řadou dopisů, pokynů, návštěv a vysláním odborníků uvádí bradelskou sklárnu do provozu.

Korespondencí je doloženo, že František Rückl z Nižboru, bratra-nec Antonína Rückla, který padl ve válce, navázal čilé styky s Bradlem - s Václavem Sázavským, tchánem Ant.Rückla a poručníkem nezletilých dětí. Dopisy podpisuje svým jménem anebo: "Nižborští".

Nižborští převzali tedy záruky u banky a u poručenského soudu, aby sklárna v Bradle mohla být od Nového roku 1919 uvedena do provozu. Předcházela tomu zevrubná inventura a v dopise ze 24.srpna 1916 se konstatuje: "Situaci Bradla jsme shledali příznivou a můžete bez obavy hledět vstříc budoucnosti"! Přízeň spočívala hlavně v tom, že byly velké zásoby palivového dřeva, zásoby surovin a zásoby hotových výrobků. První akcí bylo rozprodání hotových výrobků firmám, které "Nižborští" doporučili. Fakturuje se z Nižboru.

Nižbor, 22.listopadu 1918: "Dejte řezati dříví, ať je ho zásoba. Pošlem v nejbližších dnech bud' pana Jejkala nebo jiného pána do Bradla a ten hned převezme vedení sklárny a učiní potřebná opatření pro zahájení práce"!

Nižbor, 4.prosince 1918: "Pan Adler přijede v úterý dne 17.prosince do Ždírce. Račte mu lask. poslati povoz a dáti tam nějaký kožich".

Nižbor, 4.února 1919: "Posíláme Vám odpověď pro městskou radu v Trhové Kamenici v kopii, kterou račte uschovati. Event.podepište dopis jménem svým, uznáte-li to za vhodné".

"Úplně souhlasíme s tím, abyste tento nešťastný objekt prodali, po případě vyměnili za dům v Praze nebo nějaké pole, les nebo pod., v čemž by byl majetek lépe uložen. Pro sklárnu se Trhová Kamenice vůbec nehodí. Bude-li někdy třeba a budou-li děti až dorostou, absolutně k tomu míti náklonnost, může se koupiti nebo postaviti huť někde na dráze blíže u uhelných dolů. Poměry jsou ale čím dál tím těžší a kdož ví, jaké budou potom, až budou děti dorostlé. Do té doby bude majetek jistě lépe v domě nebo realitách uložen nežli v mrtvém objektu v Kamenici".

Dopis pokračuje: "Jak se z dopisu pana Adlera dozvídám, jde to nyní v Bradle v huti dobře, což nás velmi těší. Doufám, že bude též i výsledek dobrý". . . .

Nižbor 9.května 1919: "Hledám dále definitivního správce pro hut v Bradle. U odběratelů je pohledávek asi za 90.000.-

Faktur bylo za posланé sklo: v lednu 88.780.82,
" únoru 81.658.56,
" březnu 86.521.19.

Výsledek je tedy velmi slušný".

V měsíci květnu píše p.Adler p.Sázavskému, který patrně čas od času pobývá v Čáslavi, že: " milostpaní mi nechala vzkázati, že pro mne vařiti nebude . . . Přijímám tuto výpověď na stravu a sděluji, že budou-li mi moci jinde oběd vařiti, že setrvám ještě ten krátký čas. Pakli ne, tož nezbude, abych Bradlo opustil". Posílá telegram do Nižboru, aby mu dali instrukci a oznamuje " šlechetné jednání paní továrníkové"!

Nižbor, 28.V.1919: " Pan Adler může odtud (z Nižboru) prováděti revisní účetnictví a jednou za 2 měsice může v Bradle provésti super-revisi".

Nižbor, 9.VII.1919: " Papírové dříví za cenu 25 - 27 K metr v lese můžete koupiti. Jak p.Adler řekl, je prý výhodně kolem Bradla položeno a nebude tedy dovozné drahé. Počítám-li průměrně 10 K dovozné za metr, přijde při spotřebě cca 12 m topení denně ještě levněji, něžli nás stojí nyní topení uhlím. Sodu dostaneme z Německa a sice 500 wagonů za cenu 1 M 20 Pf. (Později za 1 M), franko Cheb. Bude tedy státi 100 kg přes 200 K proti 65 K jak byla z Nestořic. Bradlo za II.pololetí 1919 jest též pro všechny sklárny zakoupeno a to za cenu 375.- K za 100 kg (proti 325.-). Rozhodnete-li se pro další pracovní, tak se musí zakoupit písek. Dám p.Adlerovi instrukci v tom a on to již zařídí. Pánve jsou prý již zamluveny, jen je třeba je odvolat".

V této době je V Bradle také provozní úředník p.František Náprstek.

Nižbor, 21.VII.1919: První pololetí jste ukončili s brillantním výsledkem a máte tudiž pěkný zisk ze suroviny a paliva, které jste měli. Účtování vedl pan Adler přesně a na halér správně".

Nižbor, 21.9.1919: " Na návrh dělníků byl doporučen na správce pan Náprstek. Rozhodně ihned angažujte ještě nějakého účetního a oba musejí být vzati do slibu u soudu jako definitivní úředníci Vaši. Včas ať jsou vždy objednány peníze na výplaty a ostatní ať je pak ponecháno vedení sklárny tedy oběma úředníkům, pokud se týče celé výroby . . . Jiné vychodisko není, neboť kdybyste dávali výpovědi a chovali se jaksi nepřátelsky neb zaujatě oproti dělníkům, měli byste sami z toho nejhůře . . . Kdyby se Vám do toho vložili předáci z organizace a chtěli sami vše "vést", byli byste v tom ještě hůře . . . Paní tetinka ať jde nejlépe s dětma do studií a ušetří si tak aspoň nemilých výstupů . . . Panu Adlerovi píši současně, aby dal vše do pořádku, pokud se účtů a kasy týče, a ať se vrátí sem".

Nižbor, 27.října 1919: "Nám se nedostává paliva. Nedostali

- 32 -
jsme už tři týdny nic a Včelnička musí asi zastavit. Museli jsme tam porazit i stromy v zahradě, aby bylo čím topit . . . Jestli nemáte dosud splacený dluh, učtěte tak co nejdřív, dokud peníze platějí".

Nižbor, 15.prosince 1919: " Dle mého mínění není žádná vina na té nestejně barvě skla. Nám se vede podobně. Odbarvovací prášek je mimo niklu též selen a ten barví velmi nestejně. Každá změna temperatury hraje tu velkou roli a absolutně stejně teplo nedocílí nikdo na světě. Máte-li tam ještě arsenik, tak by bylo dobré týž úplně odebrat a zamknout . . .".

- - - - -

Shora uvedené je téměř vše podstatné o průběhu zahájení prací ve sklárni v Bradle v samostatné Československé republice. Pan Adler i pan Náprstek si vedli velmi chrabře, neboť od 1.I.do 30.IX.1919 docílila sklárna na půldruhého milionu zisku, dluhy byly splaceny a nadále hospodařila s přebytkem. V korespondenci se řeší četné odborné věci, nákup surovin, paliv, záležitosti mzdové, kolektivní smlouvy a i v jiném směru je to zajímavý doklad o rozmanitých hospodářských potížích nového mladého státu. Nižborští mají nesnáze se zásobováním uhlím, dráha jim zabavila na kolejích 18 wagonů. Je to také pozoruhodný obraz politických poměrů; dělnické organizace se prosazují, u okresů se zřizují zprostředkovatelny práce - pomocí nichž už Bradlo shání taviče (šmelcíře), jsou stanoveny příspěvky na ošacení dělníkům, jejich manželkám i dětem. Stoupají ceny surovin, stoupá dovozné na dráze.

Počátek roku 1920: Bradlo se již zcela osamostatnilo, má svého správce p.Františka Náprstka. Nižborští odvolávají záruky u banky a upozorňují na změnu dispozičního práva slovy skelmistra Františka Rückla: "Ted když tam je p.Náprstek sám dle přání dělníků a když už není v žádném poměru k nám (nižborským), máte jedině Vy právo podpisu, event.spolupodpisu, což si račte ustanoviti s dorozuměním se soudem, jakožto poručenským úřadem".

Z posledního útržku dopisu skelmistra Františka Rückla z Nižboru je patrné, že již ustupuje ze své instruktivní činnosti do pozadí; připravil v Bradle dobrou půdu a výroba se již slibně rozeběhla. I pro budoucno usiloval, jakoby tušil budoucí vývoj, ovlivnit poměr mezi zaměstnavatelem a dělnictvem nabádáním k umírněnosti. Jeho práce byla maximem, co mohl pro své příbuzné udělat.

Řízení sklárny Františkem Náprstkem jakožto správcem, skončilo náhle

v roce 1926 nástupem třetí generace Růklů do vedení. Z důvodu, že další vývoj sklárny až do znárodnění v r.1948 jest dosud v čerstvé paměti a doložen v kronice obce Horního Bradla, mohu uzavřít toto vyprávění s poslannováním, že poslední sklárna v Železných horách zanikla.

V Trhové Kamenici dne 1.března 1980.

Všem dobrým přátelům za přispění a poskytnutí informací srdečně děkuji.

Ladislav Málek

O D K A Z Y

- 1) Č.Sameš: Klášter Vilémovský
- 2) Váša - Trávníček: Slovník jazyka českého
- 3) Č.Sameš: Klášter Vilémovský
- 4) Paměti místop.a archeol. I.-XI., Erben-Emler
- 5) Vesmír r.1925 - roč.III., Křemen: Starodávné výsady při těž.kovů
- 6) Soupis lomů ČSR č.21, okr.Chotěboř,Dr.Pauk a A.Polák 1943
- 7) Stanislav Marek (1900-1978) František Marek (1866-1955)
- 8) Jiří Adler - Listy genealogické X/75
- 9) Nově nalezená voda v Modletíně (Fara v Modletíně)
- 10) Jiří Adler - Listy genealog.X/75
- 11) František Burkoň, Modletín
- 12) Výpis R.Komeštíka: Josefínský katastr
- 13) Chrudimsko-Nasavrcko - díl II.
- 14) Stabilní katastr 1839: R.Komeštík
- 15) Josefínský katastr 1785: R.Komeštík
- 16) Poznámky skelmistra Rükla o prodeji skla
- 17) Chrudimsko-Nasavrcko, díl II.,
- 18) Josefínský katastr: výpis R.Komeštíka
- 19) Stabilní katastr: výpis R.Komeštíka
- 20) Pozemk.ref.z.č.96/1948 Sb.,převzetí majetku Jana a Václava Rükla
- 21) Komen.slovník nauč.1938: Dol.Kraloviše 1841 zakoupeny Auerspergy
- 22) JUDr Jan Rükl - dle rod.tradice
- 23) Dopis Hynka Rückla v textu
- 24) J.Březinová - dle rod.paměti
- 25), 26) Dr Jan Rükl a manž.A.Rüklová - dle rod.paměti
- 27) Objednávka paliva 1866 - student Pavel Najman zachránil před sběrem
- 28) Dr.Jan Rükl a Kalendář sklář.dělnictva
- 29) Sklář Karel Partyk - J.Čech, stupař, dědeček se strany matčiny
- 30) Kalendář sklář.dělnictva r.1923
- 31) Pamětní kniha fary v Trhové Kamenici
- 32) Tradice
- 33) Josef Šostál, Lipka č.25
- 34) Dr.Jan Rükl - dle rod.tradice
- 35) Dr.Jan Rükl - " " "
- 36) Pamětní kniha ČSD Chrudim
- 37) Stanislava Pilná, rodačka z Libice, Hluboká č.14

- 38) Karel Partyk, sklař, tradice
- 39) Josef Najman, sklař, tradice,
- 40) Chrudimsko-Nasavrcko - díl II. 1909
- 41) Pamětnice fyry v Modletíně
- 42) Dr. Jan Růkl, dle rod. tradice
- 43) Dr. Jan Růkl, " " "
- 44) Kalendář sklař. dělnictva r. 1923,
- 45) Pamětnice fyry v Modletíně
- 46) Chrudimsko-Nasavrcko díl III.
- 47) tamtéž
- 48) Dr. Jan Růkl, rod. tradice,
- 49) Chrud.-Nasavrcko, díl II.
- 50) tamtéž
- 51) Fr. Mrkvička, ředitel škol, zasl. učitel Trh. Kamenice,
- 52) Doklad
- 53) Dr. Jan Růkl - dle rod. paměti
- 54) týž